

Etnička i vjerska slika Srijema 1880.-1910.

Matanović, Damir; Tomas, Domagoj

Source / Izvornik: **Povijesni zbornik : godišnjak za kulturu i povijesno naslijeđe, 2009, 3, 179 - 192**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:788501>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-02**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Doc. dr. sc. Damir Matanović

ETNIČKA I VJERSKA SLIKA SRIJEMA 1880. – 1910.

Srijemska županija kao administrativna jedinica

Srijemska županija, kao teritorijalno-upravna jedinica u sklopu Krajevine Hrvatske i Slavonije unutar Austro-Ugarske Monarhije, ustanovljena je 1745. godine, gotovo tri desetljeća nakon oslobađanja toga područja od Turaka. Uz civilnu vlast na području Srijema, koju je predstavljala Srijemska županija, na dijelu toga područja, uz Savu i Dunav, ustanovljena je Vojna krajina, tj. njezina Petrovaradinska pukovnija. Ta je pukovnija obuhvaćala: podunavski dio Srijema, od Petrovaradina do Zemuna, te posavski dio Srijema. Unutar pukovnije nalazila su se dva trgovišta: Mitrovica i Stari Slankamen. Određene povlastice i neovisnost od vojne uprave imali su vojni komuniteti: Zemun, Srijemski Karlovci, Petrovaradin i Mitrovica.¹

Nakon što je Vojna krajina razvojačena 1873. godine, a potom i ujedinjena s maticom Kraljevinom Hrvatskom i Slavonijom 1881. godine, područje spomenute Petrovaradinske pukovnije pripojeno je Srijemskoj županiji. U međuvremenu, Srijemska županija bila je 1875. godine podijeljena na dvije podžupanije: Vukovarsku, sa sjedištem u Vukovaru i Rumsku, sa sjedištem u Rumi. Međutim, podžupanije su ukinute 1878. godine i umjesto njih osnovani su kotari. Tako je Srijemska županija, uz četiri kotara koja je do tada imala, pripajanjem Petrovaradinske pukovnije, dobila još šest kotara i obuhvaćala je: staru Srijemsku županiju s četiri kotara (Vukovar, Ilok, Irig, Ruma), Petrovaradinsku pukovnicu s četiri kotara (Šid, Mitrovica, Zemun, Stara Pazova), te kotare Vinkovce i Županju, pridodane joj od bivše Brodske pukovnije. Nakon toga, Srijemska županija omeđena je na sjeveru i istoku Dunavom od Vukovara do Iloka, Petrovaradina i Zemuna te otud Savom do Kupinova, Klenka, Hrtkovaca, Mitrovice, Rače i Županje.²

Glavni grad Srijemske županije kroz čitavo razdoblje njezina postojanja bio je Vukovar. U razdoblju koje se obrađuje u ovom radu županije su

¹ Zlata Gvozdić-Filjak – Juraj Lončarević, *Srijemska kalvarija Hrvata*, Znanje, Zagreb, 1995., str. 41.-42.

² Ante Sekulić, *Hrvatski srijemski mjestopisi*, Školska knjiga, Zagreb, 1997., str. 15.

se administrativno dijelile na manje jedinice – kotare. Srijemskoj su županiji tako pripadali kotari: Vukovar, Ilok, Šid, Ruma, Irig, Vinkovci, Županja, Mitrovica, Zemun i Stara Pazova. Na čelu županije bio je veliki župan, a uz njega i prvi i drugi podžupan te činovnici. Birala ih je županijska skupština. Županijsku skupštinu sačinjavale su dvije trećine općinskih zastupnika i trećina najimućnijih, po pravilu iz redova plemstva. Od županijske uprave bili su djelomično izuzeti municipalni gradovi Mitrovica, Srijemski Karlovci i Petrovaradin, koji su imali samostalnu gradsku upravu, dok je županijski grad Zemun bio u potpunosti izuzet iz županijske uprave i podređen Zemaljskoj vladi u Zagrebu.³

Kroz čitavo razdoblje od osnutka Srijemske županije, uključujući i razdoblje koje se u ovom radu obrađuje, pa do sloma Austro-Ugarske Monarhije, Srijemska je županija pod vlašću hrvatskog bana i pod upravom Hrvatskog sabora u Zagrebu. Od toga možemo izuzeti samo kratkotrajno razdoblje između 1849. i 1860. godine, kada je dio županije (iločki, iriški i rumski kotar) pripadao Vojvodstvu Srbije i Temišvarskom Banatu. Danas je područje nekadašnje Srijemske županije podijeljeno između Republike Hrvatske i Republike Srbije, i to na način da je Republici Hrvatskoj pripao njezin zapadni, manji dio, s Vukovarom, Ilokom, Vinkovcima i Županjom, dok je Republici Srbiji, odnosno Autonomnoj Pokrajini Vojvodini unutar nje, pripao njezin istočni, veći dio.

Zbog praktičnosti obrade podataka iz popisa stanovništva, u ovom će se radu Srijem iz naslova *Etnička i vjerska slika Srijema 1880. – 1910. godine* odnositi na administrativno područje Srijemske županije. Također, termini zapadni i istočni Srijem odnosit će se na područje koje se danas nalazi u sastavu Republike Hrvatske, odnosno Republike Srbije, tj. njezine Autonomne Pokrajine Vojvodine.

Metodologija popisivanja stanovništva 1880. – 1910.

Popisi stanovništva na teritoriju današnje Republike Hrvatske provode se od sredine 19. stoljeća. U razdoblju navedenom u naslovu, u kojem je teritorij današnje Republike Hrvatske bio u sastavu Austro-Ugarske Monarhije, provedena su četiri popisa stanovništva: 1880., 1890., 1900. i 1910. U tim popisima nije postavljano pitanje o narodnosnoj pripadnosti, pa su podatci o tom obilježju stanovništva dobiveni na posredan način, povezivanjem odgovora na pitanja iz tadašnjih popisnica o materinskom jeziku i vjeri, što je

³ Božena Vranješ-Šoljan, *Stanovništvo gradova Banske Hrvatske na prijelazu stoljeća*, Školska knjiga – Stvarnost, Zagreb, 1991., str. 41.-46.

za naše prilike priznata i prilično pouzdana demografska metoda za određivanje nacionalne pripadnosti u tom vremenskom razdoblju. Ipak se mora imati na umu da iskazani podatci nisu dobiveni na uobičajen statistički način, tj. zbrajanjem izravnih popisnih odgovora. To ostavlja nešto veći prostor za nepreciznost podataka, ali odstupanja dobivenih rezultata i stvarnog stanja mogu biti neznatna s obzirom da su vjera i jezik u nas gotovo oduvijek bili izrazita narodnosna određenja.⁴

Popis stanovništva 1880. godine

Popis stanovništva proveden 1880. godine posljednji je provedeni prije konačnog sjedinjenja Vojne krajine s Hrvatskom i Slavonijom 1881. godine. Stoga su dostupni samo podatci za zapadni dio Srijema koji danas pripada Republici Hrvatskoj. Ipak, procjenu etničkog sastava pojedinih administrativnih jedinica možemo izvršiti uzimajući u obzir podatke o vjerskom sastavu stanovništva iz toga popisa, te podatke o izjašnjavanju po materinskom jeziku iz narednih popisa. Važno je napomenuti kako prilikom analize vjerske strukture stanovništva nećemo razdvajati evangelike i kalvine, već ćemo ih obuhvatiti zajedničkim brojem protestanata, budući da većina podataka do kojih smo došli ne pravi razliku između pripadnika tih dviju reformiranih kršćanskih crkava.

Prema popisu stanovništva iz 1880. godine na području zapadnoga Srijema ima 104.872 žitelja. Od toga su daleko najbrojniji rimokatolici; popisano ih je 77.498, a čine apsolutnu većinu sa 73,9% od ukupnog stanovništva. Slijede ih pravoslavci kojih je popisano 20.254, a time čine udio od 19,3%. Protestanata je prema popisu bilo 4.309, što čini 4,1%, a Židova 1.506 što čini 1,4% od ukupnog stanovništva. Grkokatolika je bilo 1.246, što čini 1,2%, a među ostalima i nepoznatima ostalo je 59 stanovnika ili 0,06%.

Rezultati popisa kazuju nam da je 1880. godine u zapadnom Srijemu zabilježeno ukupno 81 naselje. Najveći broj naselja, ukupno 60, dakako, ima rimokatoličku većinu. Od toga 59 naselja ima apsolutnu rimokatoličku većinu, dok jedno naselje ima relativnu većinu rimokatolika (Novi Jankovci). Pravoslavnu većinu, i to svuda apsolutnu, ima 16 naselja. Korođ, Šidski Banovci i Tordinci naselja su s apsolutnom protestantskom većinom, dok apsolutnu grkokatoličku većinu imaju Mikluševci i Petrovci. Nadalje, kao zastupljeniju vjersku skupinu, treba spomenuti Židove koji ne čine većinu niti u jednom naselju zapadnog Srijema, ali čine značajan udio u nekim naseljima,

⁴ Jakov Gelo, *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880. – 1910. po naseljima*, knjiga 5., Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb, 1998., str. 5.

posebno u urbanijim sredinama. Brojčano i udjelom najviše ih je u Vukovaru (543 ili 6,2%), zatim u Vinkovcima (294 ili 4,8%), te Iloku (92 ili 2,6%). U ostalim naseljima ima ih u neznatnom broju i udjelu manjem od 2% ili ih uopće nema.

Što se tiče vjerske homogenosti i heterogenosti naselja u zapadnom Srijemu, u pravilu su vjerski heterogenija urbana naselja s većim brojem stanovnika i rimokatoličkom većinom, kao što su: Vukovar, Vinkovci, Ilok. Tako u Vukovaru, od ukupno 8.741 stanovnika, rimokatolici čine 73,5%, pravoslavci 18,7%, Židovi 6,2%, a protestanti 1,5%. U Vinkovcima, od ukupno 6 117 stanovnika, rimokatolici čine 65,6%, protestanti 19,9%, pravoslavci 9,6%, a Židovi 4,8%. Što se tiče Iloka, od ukupno 3.489 stanovnika, rimokatolici čine 78,2%, pravoslavci 11,8%, protestanti 7,2%, a Židovi 2,6%. Neka ruralna naselja s rimokatoličkom većinom također su heterogena. Za primjer možemo uzeti Nove Jankovce, gdje od ukupno 774 stanovnika rimokatolici čine 50% stanovništva, pravoslavci 46,5%, a protestanti 2,7%. Naselja s pravoslavnom većinom pripadaju u ruralna i uglavnom su vjerski homogena, kao i naselja s grkokatoličkom većinom (Mikluševci i Petrovci). Što se tiče naselja s protestantskom većinom, Korod je vjerski homogen, dok su Tordinci i Šidski Banovci vjerski heterogeni. U Tordincima tako, od ukupno 981 stanovnika, protestanti čine 58,6%, a rimokatolici 40,6%, dok u Šidskim Banovcima, od ukupno 651 stanovnika, protestanti čine 62,8%, a pravoslavci 35,6%.

Popis stanovništva 1890. godine

Popis stanovništva iz 1890. godine, inače prvi nakon sjedinjenja Vojne krajine s Hrvatskom i Slavonijom, jedini je popis koji u izvornoj građi ima razlikovanje između hrvatskoga i srpskog jezika. Svi drugi austrougarski popisi ne razlikuju ih nego ih iskazuju zajedno, a i taj je popis u službenim publikacijama iskazan kategorijom "hrvatski ili srpski materinji jezik". Postavlja se pitanje kako podatke o hrvatskom i srpskom materinskom jeziku tumačiti i koliko su oni odraz stvarnog izjašnjavanja popisano stanovništva. Budući da ne znamo ništa o tome kako su ti ljudi gledali na svoju narodnosnu pripadnost, prisiljeni smo preuzeti kategoriju materinskog jezika za procjenu broja pripadnika neke etničke skupine. To se mjerilo prije ovog popisa nije moglo rabiti za određivanje broja Hrvata prema broju Srba, nego je upotrebljavan vjerski kriterij.⁵

⁵ Marko Rimac, *Etnička i socijalna struktura stanovništva Hrvatske i Slavonije prema popisu iz 1890. godine*, u: Zbornik Odsjeka povijesnih znanosti Zavoda za društvene i povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 25, Zagreb, 2007., str. 226.-227.

Što se tiče vjerske strukture stanovništva zapadnog Srijema, samo ćemo analizirati promjene koje su se dogodile u odnosu na prethodni popis stanovništva, dok ćemo za područje istočnog Srijema izvršiti odvojenu analizu vjerske strukture.

Popis stanovništva iz 1890. godine kazuje nam kako na području zapadnog Srijema živi 118.047 stanovnika, što je u odnosu na prethodni popis porast od 12,6%. Od tog ukupnog broja ponovno su daleko najbrojniji rimokatolici kojih je popisano 86.597 ili 73,4%, te time čine apsolutnu većinu stanovništva. Drugi su po brojnosti pravoslavci kojih je popisano 22.565 ili 19,1%. Zatim slijede protestanti kojih je na popisu bilo 5.457 ili 4,6%. Važan segment u tadašnjoj vjerskoj strukturi stanovništva čine i Židovi kojih je bilo 1.860 ili 1,6%. Slijede ih grkokatolici s 1.486 izjašnjenih ili 1,3%, a u ostale i nepoznate otpada 82 stanovnika ili 0,07%.

U odnosu na prethodni popis stanovništva došlo je do promjena u vjerskoj strukturi pojedinih naselja zapadnog Srijema, a popisom su ustanovljena i neka nova naselja, dotad izražena u popisima u sklopu drugih naselja. Jedno od takvih naselja su Čelije, s apsolutnom rimokatoličkom većinom, te Mlaka Antinska, također s apsolutnom rimokatoličkom većinom, a u prethodnom popisu iz 1880. godine iskazana s naseljem Antin. Naselja u kojima je došlo do promjene u vjerskoj strukturi su: Klisa, Novi Jankovci, Orolik i Tordinci. Tako Klisa, koja je prema prethodnom popisu imala apsolutnu rimokatoličku većinu, prema ovom popisu ima apsolutnu pravoslavnu većinu. Novi Jankovci, koji su imali relativnu većinu rimokatolika, prema novom popisu imaju relativnu većinu pravoslavaca, a povećao im se i udio protestanata s 2,7% na 9,1%. Naselje Orolik, prema ovom popisu, ima apsolutnu rimokatoličku većinu, dok je prema prethodnom popisu imalo apsolutnu pravoslavnu većinu. Vjerska struktura naselja Tordinci također se izmijenila u korist rimokatolika, koji prema ovom popisu imaju relativnu većinu, dok su prema prethodnom popisu stanovništva protestanti imali apsolutnu većinu.

Razvidno je stoga da je prema popisu stanovništva iz 1890. godine na području zapadnog Srijema bilo 83 naselja od kojih je najveći broj, njih 62 imalo rimokatoličku većinu. Od toga je 61 naselje imalo apsolutnu rimokatoličku većinu, dok je jedno naselje imalo relativnu rimokatoličku većinu (Tordinci). Pravoslavnu većinu imalo je 18 naselja, od toga 17 apsolutnu, a jedno relativnu (Novi Jankovci). Dva su naselja ostala s apsolutnom protestantskom većinom (Korođ i Šidski Banovci), te dva s apsolutnom grkokatoličkom većinom (Mikluševci i Petrovci). Židovi se i dalje pojavljuju kao stanovništvo bolje zastupljeno u većim sredinama, kao što su Vukovar, Vinkovci i Ilok, te im broj lagano raste.

U dijelu istočnog Srijema, za koji posjedujem podatke o vjerskoj strukturi stanovništva (osamnaest naselja: Adaševci, Bačinci, Batrovci, Ber-

kasovo, Erdevik, Gibarac, Ilinci, Indija, Jamena, Kukujevci, Ljuba, Molovin, Morović, Neštin, Privina Glava, Sot, Šid, Vašica), prema tom popisu živi ukupno 30.824 stanovnika. Od toga su najbrojniji pravoslavci kojih je popisano 14.835 ili 48,1%. Zatim slijede rimokatolici s popisanih 12.577 žitelja ili 40,8%, pa grkokatolici s 1.847 ili 6%. Protestanata je ukupno popisano 1 245 ili 4%, dok je Židova bilo 287 ili 0,9%. Među ostale i nepoznate otpadaju preostala 33 stanovnika koji čine 0,1%.⁶

Od osamnaest naselja istočnog Srijema, za koja posjedujem podatke o vjerskoj strukturi stanovništva, deset ih je s pravoslavnom većinom (Adaševci, Bačinci, Batrovci, Berkasovo, Ilinci, Jamena, Molovin, Neštin, Šid i Vašica), i to apsolutnom. Rimokatoličku većinu ima sedam naselja (Erdevik, Gibarac, Indija, Kukujevci, Ljuba, Morović i Sot), od toga pet apsolutnu (Gibarac, Indija, Kukujevci, Morović i Sot) i dva relativnu (Erdevik i Ljuba). Naselje Privina Glava jedino je naselje s relativnom grkokatoličkom većinom. Protestantsku većinu u ovom, obrađenom, dijelu istočnog Srijema prema popisu iz 1890. godine nema niti jedno naselje. Židovi se i ovdje javljaju kao čimbenik u vjerskoj strukturi stanovništva, a najviše ih je popisano u Erdeviku (53 ili 1,6%), Indiji (92 ili 2%) te Šidu (54 ili 1,3%).⁷

Što se vjerske homogenosti i heterogenosti obrađenih naselja istočnog Srijema tiče, vidljivo je da su naselja s pravoslavnom većinom vjerski homogenija od naselja s rimokatoličkom većinom. Također su vjerski heterogenija nešto urbanija naselja poput Indije ili Šida. Tako u Indiji, od ukupnih 4.557 žitelja, rimokatolici čine 81,4%, pravoslavci 15%, Židovi 2%, a protestanti 1,5%. U Šidu je ukupno 4.128 žitelja, a najbrojniji su pravoslavci sa 66,1%. Zatim slijede grkokatolici sa 16,3%, rimokatolici s 13,5%, protestanti s 2,7% i Židovi s 1,3%. Od ostalih naselja, vjerski su heterogena Erdevik i Ljuba s rimokatoličkom većinom, te Privina Glava s grkokatoličkom većinom. U Erdeviku su, od ukupnih 3.252 žitelja, 47,4% rimokatolici, 34,9% pravoslavci, 15,5% protestanti i 1,6% Židovi. Ljuba ima ukupno 805 stanovnika, od čega 44,2% rimokatolika, 35,3% protestanata i 20% pravoslavaca. Naselje Privina Glava ima ukupno 785 žitelja, a od toga 45,9% grkokatolika, 33,5% pravoslavaca, 15,3% rimokatolika i 5,4% protestanata.⁸

Na području čitave Srijemske županije tim popisom stanovništva utvrđeno je 347.022 stanovnika. Što se etničke strukture tiče, relativnu većinu čine Srbi, odnosno stanovništvo koje je očitovao srpski kao materinji

⁶ Rudolf Horvat, *Srijem: naselja i stanovništvo*, Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije Srijema i Baranje, Slavonski Brod, 2000., str. 16.-17., 29.-30., 35., 38., 74., 77., 87., 103., 108., 122., 129., 142., 146., 152., 181., 201., 219., 237.

⁷ R. Horvat, *Srijem*, str. 16.-17., 29.-30., 35., 38., 74., 77., 87., 103., 108., 122., 129., 142., 146., 152., 181., 201., 219., 237.

⁸ Isto, str. 74., 103., 129., 181., 219.

jezik, sa 154.001 stanovnikom ili 44,4%. Slijede ih Hrvati, odnosno stanovništvo s hrvatskim materinjim jezikom, s 98.924 stanovnika ili 28,5%. Nijemaca je popisano 57.508 ili 16,6%. Na četvrtom su mjestu Mađari s 20.584 stanovnika ili 5,9%, a slijede ih Slovaci s 9.224 stanovnika ili 2,7%. Udio od 1% u ukupnom stanovništvu Srijemske županije imaju Rusini kojih je popisano 3.452, dok ostali ne prelaze udio od 1%. Tako je Slovenaca popisano 1.315 ili 0,4%, a Čeha 872 ili 0,3%. Među ostalima i nepoznatima preostaje također 872 stanovnika, odnosno 0,3%. Što se tiče Židova, njihov udio ne može se izračunati, budući da u austro-ugarskim popisima stanovništva ne postoje Židovi kao etnička odrednica, već samo kao vjerska. Jedino bismo mogli na osnovi broja izjašnjenih Židova u vjerskom smislu izvršiti procjenu broja etničkih Židova, no to je prilično nepouzdanost.⁹

Budući da nemamo podatke o etničkoj strukturi pojedinih naselja za područje čitavog Srijema, po popisu stanovništva iz 1890. godine, analizirat ćemo etničku strukturu naselja kotara Vukovar. Nije nevažna činjenica da je kotarsko središte Vukovar, koji je ujedno i županijsko sjedište.

Prilikom popisa stanovništva 1890. godine u vukovarskom kotaru ukupno je popisano 37.529 stanovnika. Od toga su najbrojniji Srbi kojih je popisano 13.480 ili 35,9%. Slijede ih Hrvati kojih je bilo 9.093 ili 24,2%, pa zatim Nijemci kojih je popisano 8.426 ili 22,5%. Mađari također čine značajan udio s 12,6% ili 4.716 stanovnika, a Rusinima se izjasnilo 1.355 stanovnika ili 3,6%. Na preostalih 1,2% otpadaju razne etničke grupe, kao što su: Slovaci, Česi, Slovenci, Rumunji, Poljaci, Romi...

Od ukupno 28 naselja vukovarskog kotara, 11 ih je sa srpskom većinom (Bobota, Borovo, Bršadin, Gaboš, Marinci, Markušica, Negoslavci, Ostrovo, Pačetin, Trpinja i Vera). Sva naselja, izuzimajući Marince, imaju apsolutnu srpsku većinu. Hrvatsku većinu ima 6 naselja (Antin, Bogdanovci, Lovas, Nuštar, Svinjarevci i Tordinci), i to svuda apsolutnu. Popis utvrđuje i 5 naselja s njemačkom većinom (Berak, Jarmina, Sotin, Tompojevci i Vukovar), od toga 3 s relativnom (Berak, Tompojevci i Vukovar) i 2 s apsolutnom većinom (Jarmina i Sotin). Čakovci, Stari Jankovci, Korod i Opatovac imaju mađarsku većinu. Opatovac ima relativnu većinu Mađara, dok ostala tri naselja imaju apsolutnu mađarsku većinu. Rusini čine većinu, i to apsolutnu, u Mikluševcima i Petrovcima.¹⁰

Etničku i vjersku strukturu samog Vukovara, kao kotarskog i županijskog sjedišta, posebno ćemo analizirati. Dakle, Vukovar je u to doba imao

⁹ M. Rimac, *Etnička i socijalna struktura stanovništva Hrvatske i Slavonije prema popisu iz 1890. godine*, str. 254., 263., 265., 268., 270., 272., 273., 275.

¹⁰ R. Horvat, *Srijem*, str. 20., 36., 41., 42.-43., 46., 55., 63., 76., 110., 113., 119., 128., 131., 133., 138., 150., 164., 167., 170., 175., 177., 205., 207., 225., 227., 234., 239., 287.

status trgovišta i ukupno je brojio 9.360 stanovnika, a sastojao se od Starog Vukovara i Novog Vukovara, koje je dijelio most na Vuki u središtu grada. Stari Vukovar imao je 6.647 žitelja, a Novi Vukovar brojio je 2.713 žitelja. Iz sljedećih podataka moguće je utvrditi kako je stanovništvo Vukovara etnički i vjerski iznimno heterogeno. Naime, od navedenog ukupnog broja stanovnika najviše je Nijemaca, 40,4%. Drugi su po brojnosti Hrvati kojih je 37,2%, a slijede ih Srbi s udjelom od 13,9%. Mađari su imali udio od 7%, dok su ostale etničke skupine (Česi, Slovaci, Slovenci, Rusini, Poljaci...) imale zanemariv udio u preostalim 1,5%. Što se vjerske strukture Vukovara tiče, najbrojniji su rimokatolici s udjelom od 75,6%, a slijede ih pravoslavci s 15,6%. Treći su po brojnosti Židovi s udjelom od 6,8%, a protestanata je 1,6%. Ostatak od 0,4% otpada pretežito na grkokatolike.¹¹

Slika 1. *Etnički sastav stanovništva Srijemske županije po upravnim općinama na osnovi popisa stanovništva iz 1890. godine.*¹²

¹¹ R. Horvat, *Srijem*, str. 287.

¹² M. Rimac, *Etnička i socijalna struktura stanovništva Hrvatske i Slavonije prema popisu iz 1890. godine*, str. 296.-297.

Popis stanovništva 1900. godine

Novi popis stanovništva u Austro-Ugarskoj Monarhiji proveden je 1900. Budući da na tom popisu nema razlikovanja između hrvatskog i srpskog jezika kod stanovništva, do broja Hrvata i Srba došli smo na način da smo od ukupnog broja stanovništva s hrvatskim ili srpskim materinjim jezikom u pojedinom naselju oduzimali broj pravoslavnih žitelja toga naselja, s obzirom da su na području Srijema pravoslavci u 99% slučajeva Srbi, što nam je potvrdio i prethodni popis, u kojem je napravljena razlika između hrvatskog i srpskog materinjeg jezika.

Dakle, prema popisu provedenom 1900. na području zapadnog Srijema živi ukupno 125.687 stanovnika. Najbrojnija etnička skupina su Hrvati kojih je 66.038 i čine apsolutnu većinu od 52,5%. Drugi su po brojnosti Srbi kojih je popisano 22.777 ili 18,1%, a prate ih Nijemci kojih je bilo 21.356 ili 17%. Mađara je prema podacima 8.949 ili 7,1%, dok Rusini s 1.745 stanovnika čine udio od 1,4%. Slovancima se izjasnilo 1.446 stanovnika koji čine udio od 1,2% ukupnog stanovništva zapadnog Srijema. Preostalih 2,7% stanovništva otpada na razne etničke skupine (Česi, Slovenci, Talijani...).

Prema tom popisu stanovništva na području zapadnog Srijema ustanovljena su 83 naselja. Od toga 47 naselja ima hrvatsku većinu, i to tri relativnu (Lovas, Marinci i Vukovar), a 44 apsolutnu. Sedamnaest je naselja sa srpskom većinom, od toga petnaest s apsolutnom, a dva s relativnom većinom (Orolik i Novi Jankovci). Mađari ostvaruju većinu u deset naselja. Osam je naselja s apsolutnom mađarskom većinom (Ćelija, Čakovci, Grabovo, Karadžićevo, Korod, Lipovača, Ludvinci i Stari Jankovci), dok su dva s relativnom većinom (Mlaka Antinska i Opatovac). Njemačku većinu ima sedam naselja; četiri su s apsolutnom većinom (Berak, Cerić, Jarmina, Sotin), a tri s relativnom (Svinjarevci, Tompojevci i Vinkovci). Naselja Mikluševci i Petrovci imaju apsolutnu rusinsku većinu.

Što se tiče etničke homogenosti naselja u zapadnom Srijemu, u pravilu su vjerski heterogenija urbana naselja s većim brojem stanovnika i rimokatoličkom većinom, kao što su Vukovar, Vinkovci i Ilok. Također je primjetno da su naselja sa srpskom većinom u pravilu etnički homogenija od ostalih naselja. Vukovar, kao županijsko sjedište, po ovom popisu broji 9.719 stanovnika. Od toga su najbrojniji Hrvati kojih je 3.742 ili 38,5%, a slijede ih Nijemci kojih je popisano 3.537 ili 36,4%. Treća etnička skupina po brojnosti u Vukovaru su Srbi kojih je 1.491 ili 15,3%. Mađara je bilo popisano 769 što iznosi 7,9%. Na preostale etničke skupine (Česi, Rusini, Talijani, Slovaci, Slovenci...) otpada preostalih 1,9%. Po ovom popisu Vinkovci broje 8.634 stanovnika. Najbrojniji su Nijemci kojih je 3.911 ili 46,4%, dok za njima slijede Hrvati kojih je bilo 3.018 ili 35%. Treći su po brojnosti Mađari

kojih je 789 ili 9,1%, a četvrti Srbi s udjelom od 8% ili 689 stanovnika. Preostalih 1,5% otpada na ostale narode (Česi, Slovaci, Slovenci, Talijani...). U Iloku je popisano ukupno 4.387 žitelja, od toga 2.458 Hrvata koji čine udio od 56%. Druga skupina po brojnosti su Nijemci kojih je popisano 613 i time čine udio od 14%, a zatim ih slijede Slovaci kojih je bilo 537 ili 12,2%. Srba je bilo 389 što čini udio od 8,9%, a Mađara 362 ili 8,3%. Na preostale narode otpada 0,6% stanovništva Iloka.

U dijelu istočnog Srijema, tj. osamnaest prethodno navedenih naselja, ukupno živi 35.595 stanovnika. Od toga su najbrojniji Srbi kojih je 15.982 ili 44,9%. Zatim slijede Nijemci s 7.170 stanovnika i udjelom od 20,1%, pa Hrvati kojih je bilo 5.952 ili 16,7%. Mađara je popisano 2.114 što čini udio od 5,9%, Rusina 1.994 ili 5,6%, dok je Slovaka bilo 1.585 ili 4,5%. Na ostale etničke skupine (Česi, Slovenci, Talijani, Romi...) otpada preostalih 2,3% stanovništva.

Od navedenih osamnaest naselja istočnog Srijema, dvanaest ih je sa srpskim većinskim stanovništvom. Od toga deset naselja ima apsolutnu srpsku većinu (Adaševci, Bačinci, Batrovci, Berkasovo, Ilinci, Jamena, Molovin, Neštin, Šid i Vašica), a samo jedno relativnu (Morović). Tri su naselja s hrvatskom većinom, i to sva tri s apsolutnom (Gibarac, Kukujevci i Sot). Naselja Erdevik i Indija imala su njemačku većinu, i to Indija apsolutnu, a Erdevik relativnu većinu. Naselje Ljuba imalo je, prema popisu, slovačku, a Privina Glava rusinsku relativnu većinu.¹³

Naselja istočnog Srijema u pravilu su etnički nešto homogenija, manja, ruralna od tog pravila odudaraju, primjerice: Erdevik, Morović i Ljuba. Etnički su heterogenija nešto veća naselja kao što je Šid. Tako su u Šidu, od ukupnih 4.659 žitelja, 60,5% Srbi, 16,5% Rusini, 7,9% Hrvati, 6,1% Nijemci, 6% Slovaci i 2,9% Mađari. U Erdeviku, koji broji 3.615 stanovnika, većinu su činili Nijemci s 37,5%. Drugi su po brojnosti Srbi s udjelom od 32%, a zatim slijede Slovaci sa 16,4%, te Mađari s 11,2%. Hrvati čine udio od 1,9%, a na ostale etničke skupine (Česi, Romi) otpada preostalih 1% stanovništva. Morović, pak, broji 2.305 stanovnika, a najbrojniji su Srbi s udjelom od 40,7%. Za njima slijede Hrvati s 39,3%, pa Nijemci s udjelom od 11,9%. Mađari čine 3,6% stanovništva Morovića, a Rusini 1,9%. Preostalih 2,6% stanovništva otpada na ostale etničke skupine (Slovenci, Slovaci, Česi, Talijani). Naselje Ljuba broji ukupno 805 žitelja, od čega je 36% Slovaka, 28,3% Hrvata, 20% Srba, 12% Mađara i 2,5% Nijemaca. Na preostale etničke skupine otpada 1,2% stanovništva.¹⁴

¹³ R. Horvat, *Srijem*, str. 17., 30., 35., 39., 74., 78., 87., 103., 108., 123., 129.-130., 142., 147., 152., 181., 202., 219., 237.

¹⁴ R. Horvat, *Srijem*, str. 74., 129.-130., 147., 219.

Popis stanovništva 1910. Godine

Popis stanovništva proveden 1910. godine posljednji je popis stanovništva proveden u Austro-Ugarskoj Monarhiji. Nedugo nakon ovog popisa, 1918. godine, Austro-Ugarska Monarhija prestaje postojati kao državna tvorovina, te na njezinom teritoriju nastaje nekoliko novih država. Prema podacima Hrvati i Srbi odvojeno su iskazani. Podatci o etničkoj i vjerskoj strukturi stanovništva čitave Srijemske županije biti će iskazani po kotarima.

Prema ovom popisu Srijemska županija imala je ukupno 414.234 žitelja, što je u odnosu na popis stanovništva iz 1890. porast od 19,4%. Što se tiče etničke strukture, najbrojniji su Srbi kojih je popisano 183.109 i time čine relativnu većinu, tj. udio od 44,2%. Drugi su po brojnosti Hrvati kojih je bilo 106.198 ili 25,7%, a zatim slijede Nijemci s 68.086 stanovnika ili 16,4%. Mađara je popisano 29.522 što čini udio od 7,1%, Slovaka 13.841 ili 3,4%, dok je Rusina bilo 4.642 ili 1,1%. Preostalih 8.836 stanovnika ili 2,1% otpada na ostale etničke skupine (Česi, Slovenci, Talijani, Rumunji, Romi...).¹⁵

Etnička struktura po kotarima pokazuje kako srpsku većinu ima osam kotara, od toga četiri apsolutnu (Irig, Mitrovica, Stara Pazova i Zemun) i četiri relativnu (Ilok, Ruma, Šid i Vukovar). Municipalni gradovi Karlovci i Mitrovica također su imali srpsku većinu, i to Karlovci apsolutnu, a Mitrovica relativnu srpsku većinu. Hrvatsku apsolutnu većinu imali su kotari Vinkovci i Županja, te municipalni grad Petrovaradin. Županijski grad Zemun ima relativnu njemačku većinu. Od kotara s nehrvatskom većinom, Hrvati čine značajan udio u Vukovaru (24,3%) i Šidu (34,2%), te u municipalnim gradovima Mitrovici (30,3%) i Karlovcima (29,9%), kao i u županijskom gradu Zemunu (12,8%). Izuzev županijskog grada Zemuna, u kojem ostvaruju relativnu većinu, Nijemci čine značajan udio stanovništva kotara Ruma (31,6%), Vukovar (20,2%), Stara Pazova (20,1%), Vinkovci (20%) i Ilok (12,9%), te municipalnih gradova Mitrovice (18,1%) i Petrovaradina (15,6%). Mađari su značajnije zastupljeni u kotarima Vukovar (15%), Irig (14%), Ruma (11,7%) i Ilok (11,4%), te u županijskom gradu Zemunu (11,7%). Kotari Stara Pazova (12,5%) i Ilok (12%) imaju najveći udio Slovaka u Srijemskoj županiji, dok Rusini najveći udio ostvaruju u kotarima Šid (7%) i Vukovar (3,7%).

Što se pak vjerske strukture stanovništva u Srijemu tiče, po popisu stanovništva iz 1910. godine, najzastupljeniji su pravoslavci kojih je bilo 189.007 i time čine relativnu većinu stanovništva Srijemske županije s udjelom od 45,6%. Drugi su po brojnosti rimokatolici sa 182.140 stanovnika

¹⁵ [http://www.talmamedia.com/php/district/district.php?county=Szer%E9m%20\(Srijem\)](http://www.talmamedia.com/php/district/district.php?county=Szer%E9m%20(Srijem))

koji su se tako izjasnili i time čine udio od 44%. Slijede ih protestanti kojih je bilo 33.439 ili 8,1%. Grkokatolika je popisano 5.722 ili 1,4%, dok je Židova bilo 3.779 ili 0,9%.¹⁶

Vjerska struktura po kotarima pokazuje kako rimokatoličku većinu ima pet kotara, i to tri apsolutnu (Vukovar, Vinkovci i Županja), a dva relativnu većinu (Ruma i Šid). Municipalni gradovi Mitrovica i Petrovaradin također imaju apsolutnu rimokatoličku većinu, kao i županijski grad Zemun. Pet je kotara s pravoslavnom većinom, od toga četiri s apsolutnom (Irig, Mitrovica, Stara Pazova i Zemun) i jedan s relativnom većinom (Ilok). Municipalni grad Karlovci također ima pravoslavnu većinu, i to apsolutnu. Od kotara u kojima nisu većina, rimokatolici čine značajan udio u Iloku (41,4%), Irigu (24,5%), Staroj Pazovi (16,2%) i Mitrovici (12,1%), kao i u municipalnom gradu Karlovcima (42,1%). Pravoslavci pak, od kotara u kojima nisu većina, čine značajan udio u Rumi (47,8%), Šidu (43,6%), Vukovaru (36,2%) i Vinkovcima (12,3%), municipalnim gradovima Mitrovici (38,7%) i Petrovaradinu (13,2%), te županijskom gradu Zemunu (34,2%). Najveći udio protestanata u ukupnom stanovništvu imaju kotari Stara Pazova (29,6%), Zemun (13,8%) i Ilok (13,7%). Grkokatolici ostvaruju najveći udio u kotarima Šid (7,3%) i Vukovar (3,9%), dok Židovi najveći udio ostvaruju u kotarima Vinkovci (1,8%), Vukovar (1,4%) i Ilok (1,3%), municipalnom gradu Mitrovici (1,3%), te županijskom gradu Zemunu (4%).

Etničku i vjersku strukturu stanovništva municipalnih gradova Mitrovice, Petrovaradina i Karlovaca, županijskog grada Zemuna, te Vukovara, kao županijskog sjedišta, posebno ćemo analizirati. U gradu Mitrovici je tako, prema ovom popisu, živjelo ukupno 12.909 stanovnika. Najbrojniji su bili Srbi koji s 37,8% ostvaruju relativnu većinu. Zatim slijede Hrvati s udjelom od 30,3%, pa Nijemci s udjelom od 18,2%. Mađari su činili udio od 6,6% stanovništva grada Mitrovice, Rusini 2,5%, a Slovaci 1,1%. Preostalih 3,5% otpada na ostale etničke skupine. Što se tiče vjerskog sastava stanovništva grada Mitrovice, rimokatolici imaju apsolutnu većinu od 52,2%. Pravoslavaca je bilo 38,7%, grkokatolika 5%, a protestanata 2,4%. Židovi su činili udio od 1,3%, dok je na ostale vjerske skupine otpadalo 0,4% stanovništva grada Mitrovice. Petrovaradin je imao ukupno 5.727 stanovnika, a najbrojniji su bili Hrvati koji su činili apsolutnu većinu s udjelom od 57%. Drugi su po brojnosti Nijemci koji čine 15,6%, a za njima slijede Srbi s udjelom od 12,8%. Mađari su činili 9,1%, a Slovaci 2,8% stanovništva Petrovaradina. Na ostale etničke skupine otpadalo je 2,7%. Uvid u vjersku strukturu stanovništva Petrovaradina daje nam rezultat po kojem rimokatolici čine apsolutnu većinu s 80,3%. Slijede ih pravoslavci s udjelom od 13,2%, pa

¹⁶ [http://www.talmamedia.com/php/district/district.php?county=Szer%E9m%20\(Srijem\)](http://www.talmamedia.com/php/district/district.php?county=Szer%E9m%20(Srijem))

zatim protestanti s 5,4%. Sve ostale vjerske skupine čine 1,1% stanovništva Petrovaradina. Municipalni grad Karlovci imao je 6.342 žitelja. Od toga su najbrojniji bili Srbi, koji su s 55,8% činili apsolutnu većinu. Drugi su najbrojniji bili Hrvati s 29,9%, a zatim su slijedili Nijemci sa 6,8% i Mađari s udjelom od 6%. Preostalih 1,5% otpadalo je na ostale etničke skupine. U Karlovcima su vjerski dominantni bili pravoslavci, koji su s udjelom od 56% činili apsolutnu većinu. Rimokatolici su činili 42,1%, protestanti 1,5%, dok je preostalih 0,4% otpadalo na ostale vjerske skupine.¹⁷

Županijski grad Zemun, ujedno i najveći grad u Srijemu, imao je prema ovom popisu stanovništva 17.131 žitelja. Najbrojniji su bili Nijemci, koji su s 38,3% činili relativnu većinu stanovništva Zemuna. Drugi najbrojniji bili su Srbi s udjelom od 33%. Hrvata je tada u Zemunu bilo 12,8%, a Mađara 11,7%. Na ostale etničke skupine otpadalo je preostalih 4,2% stanovništva. Vjerska struktura stanovništva bila je takva da su u gradu Zemunu apsolutnu većinu činili rimokatolici s udjelom od 56,2%. Pravoslavaca je bilo 34,2%, protestanata 5,2%, a Židovi su činili 4% stanovništva Zemuna. Ostale vjerske skupine činile su zajedno preostalih 0,4%.

Grad Vukovar, sjedište Srijemske županije, imao je prema popisu stanovništva iz 1910. godine 10.359 stanovnika. Od ukupnog broja Hrvati su činili 39,5%, Nijemci 33,8%, Srbi 15,7%, Mađari 9,2%, a ostale etničke skupine 1,8%. Što se pak vjerske strukture stanovništva Vukovara tiče, 76,5% bili su rimokatolici, 15,7% pravoslavci, 4,8% Židovi, 2,2% protestanti i 0,8% grkokatolici.¹⁸

Zaključak

Analizom etničke i vjerske strukture stanovništva Srijema, odnosno Srijemske županije, u razdoblju krajem 19. i početkom 20. stoljeća dobivamo sliku Srijema kao etnički i vjerski prilično heterogenog područja. Srijem, dakle, možemo shvatiti kao mikroregionalnu cjelinu unutar Austro-Ugarske Monarhije, koja zapravo predstavlja paradigmu etničke i vjerske slike čitave Monarhije, budući da su na tom malom području u značajnom broju zastupljene sve brojnije vjerske i gotovo sve brojnije etničke skupine Monarhije, izuzev Čeha, Poljaka, Rumunja i Slovenaca.

Obradom dostupnih podataka dolazimo do zaključka kako su u tom vremenu na području Srijema Srbi najbrojnija etnička skupina s relativnom

¹⁷ [http://www.talmamedia.com/php/district/district.php?county=Szer%E9m%20\(Srijem\)](http://www.talmamedia.com/php/district/district.php?county=Szer%E9m%20(Srijem))

¹⁸ Alica Wertheimer-Baletić, Stanovništvo Vukovara i vukovarskog kraja, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1993., str. 83., 85.

većinom na području čitavog Srijema i apsolutnom većinom na području istočnog Srijema. Hrvati su druga najbrojnija skupina na području čitavog Srijema, a čine apsolutnu većinu u zapadnom Srijemu, te u municipalnom gradu Petrovaradinu. Treća najbrojnija skupina na području Srijema su Nijemci, koji prema popisu stanovništva iz 1910. godine čine većinu u županijskom gradu Zemunu, a kroz čitavo obrađeno razdoblje čine većinu u još nekim naseljima u Srijemu. Nakon Nijemaca po brojnosti slijede Mađari, koji također ostvaruju većinu u nekoliko srijemskih naselja. Slovaci su također zastupljeni u Srijemskoj županiji, a ostvaruju većinu u nekoliko naselja, kao i Rusini koji su posljednja brojnija etnička skupina, koja ostvaruje većinu u nekoliko naselja u Srijemu.

Što se pak vjerske strukture stanovništva tiče, spomenuto je kako su na području Srijema u značajnom broju zastupljene sve brojnije vjerske skupine Monarhije. Od njih su najbrojniji bili pravoslavci s relativnom većinom na području čitavog Srijema, ujedno i većinom u najvećem broju kotara, te apsolutnom većinom u istočnom Srijemu. Rimokatolici su drugi po brojnosti, a čine apsolutnu većinu stanovništva zapadnog Srijema, te većinu stanovništva kotara Ruma, municipalnih gradova Mitrovice i Petrovaradina, te županijskog grada Zemuna u istočnom Srijemu. Po brojnosti ih slijede protestanti (evangelici i kalvini), koji su najzastupljeniji u kotarima Zemun, Stara Pazova i Ilok. Grkokatolici su sljedeći po brojnosti, a najzastupljeniji su u kotarima Šid i Vukovar, dok su Židovi, kao vjerska skupina, najzastupljeniji u županijskom gradu Zemunu, te općenito u gradovima i urbanim sredinama Srijemske županije.

ETHNIC AND RELIGIOUS IMAGE OF SRIJEM 1880-1910

Summary

The paper analyzes ethnic and religious structure of the population of Srijem County on the basis of four census conducted in the period 1880-1910. The data provide access into the structure of the population of Srijem, which is today substantially modified, particularly in the eastern Srijem. The analysis is done by individual towns or districts, depending on the available data for each census, distinguishing some towns or districts with specific ethnic and religious structure of the population. Based on the data made, ethnic and religious map of the area of Srijem County is made. The paper also defines the terms of Srijem as a geographical designation and Srijem county, as well as a territorial-administrative unit.

POVIJESNI ZBORNIK
godišnjak za kulturu i povijesno naslijeđe
br. 4, Osijek, 2009.

Nakladnik:

Odsjek za povijest – Filozofski fakultet Osijek
Udruga povjesničara Slavonije i Baranje

Za nakladnika:

Prof. dr. sc. Ivan Balta, predstojnik Odsjeka za povijest

Uredništvo:

Prof. dr. sc. Pavo Živković, Filozofski fakultet u Osijeku
Prof. dr. sc. Ivan Balta, Filozofski fakultet u Osijeku
Doc. dr. sc. Boško Marijan, Filozofski fakultet u Osijeku
Prof. dr. sc. Mithad Kozličić, Sveučilište u Zadru
Prof. dr. fra. Marko Karamatić, Franjevačka teologija Sarajevo
Prof. dr. sc. Azem Kožar, Filozofski fakultet u Tuzli
Prof. dr. sc. Márta Font, Bölcsészettudományi Kar Pécs
Prof. dr. sc. Marta Dobrotková, Filozofická fakulta v Trnave

Glavni i odgovorni urednik:

Prof. dr. sc. Pavo Živković

Tajnik uredništva:

Dr. sc. Zlatko Đukić

Lektor i korektor:

Valentina Zovko, prof.

Računalna obrada i prijelom:

Ivan Nećak

Prijevod sažetaka na engleski:

Valentina Zovko, prof.

Tisak:

Tiskara Soldo, Vukovar

Naklada: 300 primjeraka